

<https://doi.org/10.62837/2025.10.331>

QULİYEVA NIGAR ƏSGƏR QIZI.

rahmanova.nigar@gmail.com

Azərbaycan Dillər Universiteti, Təbriz küçəsi 81.

CANLI DANİŞIQ DİLİNİN KİÇİK ÜNSİYYƏT SFERALARI

Açar sözlər: *danışiq dili, şifahi ünsiyyət, kommunikativ situasiya, funksional üslub.*

Elmi ədəbiyyatda xüsusi üslubi səciyyəli funksional sistem olmaq etibarilə ədəbi dilin qeyri-rəsmi bir forması kimi rəsmi formaya - kitab dilinə qarşı qoyulan nitq danışiq dili adlandırılır və bu dil danışiq aktının hazırlıqsız baş verməsinə, danışanların söhbətdə bilavasitə iştirak etməsinə görə ədəbi dildən fərqlənir. Danışiq dili özündə intellektual və emosional nitqi birləşdirir və çox zaman iki şəxs arasında gedən formada təzahür edir. Dilin bütün səviyyələrində (fonetika, leksika, morfoloqiya, sintaksis) danışiq dilinin özünəməxsus səciyyəvi xüsusiyyətləri vardır.

“Şifahi nitqi danışiq dili (nitqi) ilə eyniləşdirmək olmaz. Bədii əsərlərdə verilən dialoq nitqi danışiq dili nümunəsi hesab olunur və şifahi nitq sayılmamalıdır. Çünki bu nitq artıq yazıya alınmışdır və yazılı nitqdır”. Bədii əsərlərdə verilən dialoji nitq əslində ədəbi dilə yaxınlaşdırılmış şifahi nitqdır, danışiq dilidir. Bəzi hallarda bədii əsərin müəllifi dialoq iştirakçılarının nitqini şifahi nitqə daha çox yaxınlaşdırır, personajın öz şifahi nitqində ədəbi dil normalarını pozduğunu diqqət mərkəzinə çəkərək, onun xarakterini açmağa çalışır. Bədii ədəbiyyatda ikitərəfli, iki iştirakçısı olan danışiq ilə şifahi nitq və ya danışiq dili arasında fərq vardır. Bu fərq hər şeydən əvvəl, bədii ədəbiyyatda verilən danışiq parçalarının bir müəllif tərəfindən düşünülüb yazıya alınmasında özünü göstərir. Deməli, müəllifin üslubu, onun lüğət ehtiyatı, istifadə etdiyi konstruksiyalar istər-istəməz personajların nitqinə daxil olur. Ümumiyyətlə götürüldükdə isə danışiq dili şifahi nitqlə eyniyyət təşkil edir. Hər iki halda nitq situasiyası eynidir, danışanlar nitq aktında bilavasitə iştirak edirlər. Nitq aktı əsasən hazırlıqsız gedir və onun gedişi nitq prosesindən asılı olur.

Hər bir şifahi nitq aktı üçün onun baş vermə şəraiti olur. Bu şəraitin həm dildaxili, həm də dilxarici formaları vardır. Dildaxili şərait danışiqda iştirak edənlərin nitqinin əlaqələnməsindən, sual və cavabların məzmunundan asılı olub, nitq aktının nitq iştirakçılarından birindən digərinə keçməsinin linqvistik xüsusiyyətləri ilə səciyyələnir. Dilxarici şərait isə nitqin baş verməsinə və onun strukturuna, digər xüsusiyyətlərinə təsir göstərən vəziyyətlə bağlıdır. Nitq şəraiti ünsiyyətin baş verdiyi şəraitin bütün elementlərini əhatə edir. Şifahi nitq aktında bilavasitə nitq şəraiti ilə bağlı olaraq danışiqda özünə yer alan dil vahidləri işlədilir. Belə vahidlər situativ vahidlər adlanır.

Dilçilikdə situasiya müəyyən sözlərin işləndiyi kontekst, nitq şəraiti, tərz, məqsədi kimi qəbul edilir. Həmin situasiya ilə əlaqədar olan vahidlər isə situativ vahidlərdir. Məsələn, situativ sözlər konkret məzmunu yalnız həmin şəraitdə anlaşılan sözlərdir.

Ünsiyyət prosesində iştirak edənlərin sayından asılı olaraq nitqin üç – monoloq, dialoq və poliloq növləri fərqləndirilir.

İki şəxs arasında baş verən nitq dialoq adlanır. Müasir dilçilikdə bir sıra yeni elmi istiqamətlərdə tədqiqatlara diqqətin artırılması müşahidə olunur. Kommunikativ linqvistikanın, o cümlədən, onun daxili sahələri kimi fərqləndirilən üslubiyyət, linqvistik pragmatika, ritorikanın tədqiqat obyektlərinə yeni aspektlərdən yanaşma dialoqun xüsusiyyətləri, funksiyaları məsələlərinə də elmi münasibəti dəyişdirmişdir. Hazırda tədqiqatçılar dialoqu yalnız insanlararası ünsiyyətə aid bir forması kimi deyil, mövcudluq və şüurun maraqlı fenomeni kimi qəbul edirlər. Dialoq filologiyada ilk olaraq ədəbiyyatşünasların diqqətini özünə cəlb etmişdir. Rus filologiyasında dialoq probleminin öyrənilməsinin əsasını M.Baxtin qoymuşdur. O, belə hesab edirdi ki, “dialoq münasibətləri özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir və bu münasibətləri ayrılıqda nə məntiqi, nə linqvistik, nə psixoloji, nə mexaniki və ümumiyyətlə, heç bir başqa təbii münasibətə aid etmək mümkün deyildir”.

Dialoqda iştirak edən diktorların hər birinin danışıq birbaşa digər diktora ünvanlanır. Dialoq qısalığı, yığıcılığı, sintaktik quruluşun nisbi sadəliyi ilə seçilir. Dialoq iştirakçıların nitqi, bir qayda olaraq, bir-birinə bağlanır. Dialoqda yarımçıq cümlələr, replikalar çoxluq təşkil edir. Dialoq struktur və ya məna rəhbəri ilə əlaqə-nən replikalar məcmusu kimi çıxış edir. Dialoq vahidləri bir-birini təyin və bərpa edə bilir. Dialoq üçün səciyyəvi olan söz, tərkib, sintaktik ifadə tərz, dialoqizm adlanır. Dialoq prosesində tərəflərin biri və ya hər ikisi kiçik monoloqlardan istifadə edə bilir. Bu halda monoloq qarşı tərəfə ünvanlandığı kimi, onu quranın özünə də aid olur.

Dialoqun əsas hissəsi onun orta fazasıdır. Bu fazada dialoq müəyyən mövzu ətrafında gedir. Mövzu davam etdirilir, bir mövzudan başqa mövzuya keçmə baş verir. Dialoqun orta hissəsini mövzuya görə hissələrə ayırmaq olar. Bu da dialoqun struktur planının bir tərkib hissəsi olur. Eyni zamanda dialoqda ikinci dərəcəli mövzular, epizodlar da yer ala bilər. Dialoqda hansı mövzunun əsas, hansının ikinci dərəcəli və epizodik olması kontekst əsasında müəyyənləşir. Danışq dili dialoqlarında eyni tərtibli mövzular üzrə ünsiyyətin davam etdirilməsi daha çox müşahidə olunur.

Aralıq səviyyəyə görə, dialoq aşağıdakı hissələrə bölünür: 1) dialoq addımı (elementar replika); 2) replika mübadiləsi əsasında danışanın dəyişməsi; 3) danışıq gedişi; 4) nitq aktı və ya qavrama aktı; 5) dialoqun budaqlanma siqnalı; 6) əks rəhbər kanalının fəaliyyəti.

Mikrosəviyyədə nitq aktının tərkib elementləri - sintaktik, leksik, fonoloji, prosodik elementlər əsas götürülür.

Dialogun nitq məhsulu kimi, tədqiqində əsas diqqət nitqin xüsusiyyətləri üzərində cəmləşdirilir.

T.A. van Deyk dialogun struktur və sosial-mədəni xüsusiyyətlərini ayırmaqla bağlı konsepsiya yaratmışdır. Həmin konsepsiyaya görə dialogun təbiətini aydınlaşdıran aşağıdakı amillər mövcuddur: 1) cümlələr, replikalar və verbal qarşılıqlı təsir (intonasiya, vurğu, ton) həmçinin paraverbal təsir gedişləri arasında fonetik və fonoloji münasibətlər; 2) replikaların nizamlanmış dəyişməsində morfoloji və leksik xüsusiyyətlər replikalara açan və qapayan, təşəbbüsü müsahibə verən xüsusi sözlər, praqmatik hissəciklər və digər əlaqələndirici ünsürlər; 3) sintaktik xüsusiyyətlər və münasibətlər (yarımçıq cümlələr, müsahib tərəfindən tamamlama, replikanın fraza sərhədləri, təkrarlar, əlaqənin sintaktik üsulları, məsələn, anaforik əvəzlilik); 4) həm intensional, həm də ekstensional semantik münasibətlər; lokal və qlobal ziddiyyət (mövzunun müəyyənlişməsi və dəyişməsi, şərt və nəticə); 5) nitq aktları ardıcılığı kimi qəbul edilən dialogun praqmatik xüsusiyyətləri; lokal və qlobal praqmatik əlaqə (nitq aktının yerində olması); 6) gedişlər və ya replikalar ardıcılığı kimi qəbul edilən dialogun gedişində qarşılıqlı təsirin saxlanması (təşəbbüsün ələ alınması və replikanın dəyişməsi; dialogun strategiyası və onun ritorik-üslubi ifadəsi); 7) dialogdakı fəaliyyət ardıcılığının sosiokulturoloji xüsusiyyətləri [114].

Rus və xarici dilçilikdə dialogların ənənəvi iki növü bu dialogların haradan götürülməsi ilə bağlı fərqləndirilir. Həmin iki növ bədii və danışq dialogları adlandırılır. Danışq dilində gedən dialogların olduğu kimi qeydə alınması çətinidir. Bu cür materiallar olmadığından çox zaman dialoglar bədii məndən götürülmüş nümunələr əsasında araşdırılır.

Dialoglar dialoji nitqdə iştirak edənlərin bir-biri ilə münasibəti və ya onların sosial statusları əsasında da təsnif olunur. Məsələn, 1) müxtəlif sosial statuslu şəxslər (rəislə işçi) arasında; 2) bərabər sosial statuslu şəxslər arasında dialog. Belə ayırma təbii səciyyə daşıyır. Lakin təsnif üçün ümumi sərhədi təyin etməyə əsas yaranmadığından ümumiləşdirmə aparmaq, aralıq növləri təyin etmək çətinlik törədir. Cəmiyyətdə sosial paylanma imkanları geniş olduğundan kifayət qədər çox dialog növlərini ayırmaq lazım gəlir. Məsələn, valideyn-uşaq (ata-oğul, ata-qız, ana-oğul, ana-qız, qardaş-qardaş, qardaş-bacı və s.), zabit-əsgər, müəllim-şagird, böyük-uşaq, oğlan-qız, satıcı-alıcı, həkim-xəstə və s. Təbii ki, iştirakçıların sosial cəhətdən fərqli olması dialoqa həm ekstralingvistik, həm də intralingvistik təsirlər göstərir. Qeyd edilən tiplərə aid bir neçə nümunə aşağıda verilmişdir.

Nitq prosesində iştirak edənlər arasındakı dialoqda onların bir-birinin fikri ilə razılaşması və razılaşmaması halları baş verir. Hər iki hal nitqdə müəyyən yollarla və vasitələrlə gerçəkləşir. Razılaşmamaq nitq aktı ünsiyyət zamanı müəyyən qrammatik və leksik vasitələrin köməyi ilə ifadə olunur. Razılaşmamağı ifadə edən

qrammatik vasitələr model və xüsusi quruluş şəklində cümlədə birləşir. Onların köməyi ilə ünsiyyət zamanı danışan bu və ya digər hadisə ilə bağlı özünün narazılığını bildirir. Bu cür modellər və quruluşlar hazır qəliblər, klişelər şəklində olur. Azərbaycan danışığı dilində də belə hazır qəliblər çoxdur: xeyr, yox, ola bilməz, mümkün deyil, elə deyil, razı deyiləm, razılaşmıram və s.

Danışığı dilində informasiyanın ötürülməsi və qəbul olunması ünsiyyətin baş verməsini səciyyələndirən başlıca cəhətdir. İnformasiyanın bitkinliyi hadisənin baş verib-verməməsi, həmin hadisəni, hərəkəti yerinə yetirən (yetirmiş, yetirəcək) şəxs haqqında məlumatla birbaşa bağlıdır.

Feillər dilin lüğət tərkibinin əsas hissəsini təşkil etməsə də, qrammatik baxımdan morfologiyanın ən geniş, zəngin və böyük hissəsidir. Feil leksik-semantik mənaya, morfoloji əlamət və sintaktik funksiyaya malik nitq hissəsidir. Feillərin cümlədə əsas yeri, əsas vəzifəsi xəbər funksiyasıdır. Feillər başlıca olaraq cümlədə xəbər yerində işlənir. Ona görə də feillər dilin başlıca ünsiyyət vasitəsi adlanır. “Müxtəlif varlıqların adını çəkmək heç də bir şəxsin öz fikrini başqasına çatdırması deyildir. Bunun üçün, şübhəsiz, həmin varlıqlarla bağlı iş, hal, hərəkəti göstərən, onların düşdüyü vəziyyəti və ya keçirdiyi halı, dəyişikliyi göstərə bilən xüsusi sözlərə – feillərə ehtiyac duyulur“. Feillər əsasında formalaşan danışığı dili konstruksiyaları çoxdur.

Razılaşmamaq nitq aktını ifadə edən konstruksiyaları, qəlibləri danışanın illokutiv məqsədlərindən asılı olaraq aşağıdakı siniflərdə yer ala bilər: 1) reprezen-tativlər: direktivlər: komissivlər: ekspressivlər: Elanetmələr (deklarativlər).

Ünsiyyət prosesi və prosesdə istifadə olunan nitq aktları müxtəlif situasiyalarda və müxtəlif şəxslər arasında baş verir. Situasiya və nitq aktında iştirak edənlərdən asılı olaraq mü sahibin fikri ilə razılaşmamağın müxtəlif formaları üzə çıxır. Bu məsələ ilə bağlı bir neçə konkret situasiyalara nəzərdən keçirək.

Danışığı dili şifahi nitqin bir sıra formalarından müəyyən xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. Kommunikasiya aktının qabaqcadan hazırlanmaması, danışanın ünsiyyətdə bilavasitə iştirakı, kommunikasiya aktının məcburi səciyyə daşmaması, danışığın konsituasiya ilə bağlılığı belə xüsusiyyətlərdəndir.

Danışığı dilinə aid mətnin və ya ünsiyyətdə iştirak edənlərin nitqinin məzmununu, konkret fraza və cümlənin ifadə etdiyi mənanı üçüncü şəxsin tam qavraması konsituasiyanın bərpasını tələb edir. Konsituasiya danışığın baş verdiyi şəraiti bütünlüklə əhatə edir.

Nitq aktında iştirak edənlərin vizual-hissi vəziyyətindən asılı olaraq konsituasiyaların beş tipi fərqləndirilir: 1) danışığı prosesinin vizual-hissi şəraitlə müşayiət olunması; 2) predmet şəraiti; 3) hadisə ilə bağlı şərait; 4) siqnalla bağlı şərait; 5) səs, küy və s. hissi qavramalarla bağlı şərait. Məsələn, 1. Danışığı prosesinin vizual-hissi şəraitlə müşayiət olunması. 2. Predmetlə bağlı şəraitdə nitq. 3. Hadisə ilə

bağlı şərait. “A” kassadan bilet alıb çıxır. 4. Siqnalla bağlı şərait. 5. Səs, iy və başqa hissi qavramalarla bağlı şərait.

Müxtəlif şəraitdə ünsiyyətdə iştirak edən şəxslərin nitqində əlaqənin açılması həmin şəraitin canlandırılmasını tələb edir. Danışığ dilinə xas olan bu xüsusiyyət nitqdə istifadə olunan konstruksiyalarda da ifadəsini tapır.

Ümumiyyətlə, danışığ dilində müxtəlif kommunikativ-funksional vahidlərdən istifadə olunur. “Danışığ nitqinin sintaktik xüsusiyyəti belədir ki, burada hazır formullar, şablon, standart ifadə tərzləri çox geniş və əsas yer tutur. Belə hazır sintaktik vahidlərin çoxluğu əslində xüsusi sistem təşkil edir və ciddi qrammatik qanunauyğunluqlara tabe olur”.

“Azərbaycan danışığ dilində bir sıra ismi və feili xəbərlərdə “ki” vasitəsilə təkrarlar meydana gəlir ki, bu hal bir struktur əlamət kimi əmr-nida cümlələrini səciyyələndirir: - Vur ki, vurasan! Yaz ki yazasan!”.

Azərbaycan danışığ dilində “lazımdır”, “gərəkdir” sözləri çox işlənir. Mənə qələm lazımdır. Mənə çörək almaq lazımdır. Bu kitab mənə gərəkdir.

Danışığ üslubu dilin əsas funksional üslublarından biridir. Hər bir dil üçün aydın, ahəngdar, anlaşılıq danışıq dili, danışıq üslubu vacibdir.

Danışığ üslubu, əsasən şifahi dialoji nitqdə ifadəsini tapır. İstər Azərbaycan, istər alman, istərsə də ingilis dialoji nitqi çox dinamik və dəyişən dil üslubudur. Danışığ dili üçün sərbəst danışıq, sintaktik konstruksiyaların sadələşdirilməsi, dil normasından kənarçıxma səciyyəvidir. Dil paradigmasının mövcud formalarından yayınma ənənəvi hal aldıqda və danışıq dilində özünü çox göstərdikdə belə yayınmalar dilin başqa üslublarına keçərək normanın özünü, onun üslubi səciyyəsinə dəyişir. Beləliklə, dialoqlar da dil sisteminin inkişafının potensial istiqamətləri özünü göstərir. Bundan başqa, dialoqlarda dilin bütün funksiyaları, o cümlədən emotiv, estetik funksiyaları az və çox dərəcədə ifadəsini tapır. Emotiv və estetik funksiyaların, ekspressivliyin müasir dünya dillərində dialoji nitqdəki xüsusiyyətlərini canlı danışıqdan, belə imkan olmadıqda isə, bədii əsərlərdən götürülmüş dialoqlar əsasında öyrənmək mümkündür.

Morfoloji formaların dialoqda üslubi ekspressiv, üslubi qeyri-okkazional, qeyri-ekspressiv, üslubi ekspressiv və üslubi neytral şəkildə işlənməsini qeyd etmək olar. Üslubi ekspressiv qrammatik formalar emosional xüsusiyyətlərinə görə seçilir və nitq tipindən asılı olmur.

Dialoji nitqdə morfoloji baxımdan bir-birindən uzaq olan vahidlər üslubi sinonim kimi çıxış edir. Dialoji nitqdə istənilən qrammatik forma əlavə konnotativ mənə ala bilər. “Qrammatik formanın üslubi konnotasiyası dialoji nitqdə dennotativ mənə ilə kontekstin uyğun gəlməməsinin nəticəsi kimi üzə çıxır. Bu uyğunsuzluq qrammatik formanın işlənməsi zamanı əmələ gəlir. İfadəlilik formanın qrammatik mənası ilə sözün leksik mənası arasındakı uyğunsuzluğun aradan qaldırılmasının nəticəsi olur.

Leksik və qrammatik mənanın sintezi əvəzinə onlar arasında ziddiyyət aşkarlanır". Belə ekspressivlik situativ kontekst zəminində meydana çıxır.

Cümlə kommunikativ cəhətdən müstəqildir, nitqdə ayrıca məlumat verən vahid kimi işlənir. Bununla yanaşı, danışq dilində bir sıra diferensiallaşmamış ifadə vasitələri vardır ki, onlar kommunikativ müstəqilliyinə və nitqdə müəyyən məlumat bildirmək imkanına malik olur və adi cümlələrdən fərqlənirlər. Bu ifadə vasitələri arasında danışq dilində zəngin semantikasi və quruluş müxtəlifliyi ilə seçilən nida cümlələri xüsusi yer tutur. Nida cümlələrinin əsasında duran kommunikativ sem məlumatın verilməsində və sorğunun qurulmasında özünəməxsus rol oynayır.

Belə kommunikativ semlərin dörd qrupu fərqləndirilir: 1) semantik, struktur bölgüyə xidmət edənlər; 2) məişətdə işlədilər (salamlama, təbrik, xeyir-dua, alqış və s.); 3) emotivlər; 4) sual-nida xarakterli ifadələr.

Nida cümlələri cümlə səviyyəsində və cümlədən böyük vahid kimi çıxış edə bilər. Onların struktur tiplərinin formalaşmasında söz sırası da mühüm rol oynayır. Yuxarıda qeyd olunan "I" qrupa daxil olan nida cümlələri külli miqdarda quruluş variantlarına malikdir. Onların yaranmasında ədatlar da mühüm rol oynayır. F.M.Ağayeva nida cümlələrindən bəhs edərkən ədatları nida cümlələrinin strukturunu zənginləşdirən bir vasitə kimi göstərmişdir. Dialoji nitqdə iştirak edənlərin bir-birini əvəz etmə və ya dialoqda adresant, adresat funksiyalarının dəyişməsi zamanı istifadə olunan replikalarda qeyd edilən cəhət daha çox üzə çıxır.

Dialoji nitqdə istifadə olunan qiymətləndirici nida cümlələri daha zəngin struktur tipləri ilə seçilir. Qiymətləndirici nida cümlələri həm müsbət, həm də mənfi məzmun daşıya bilər. Məzmunun mənfiliyi və ya müsbətliyi kontekst əsasında müəyyənləşir. Qiymətləndirici nida cümlələrində emosiyanın ifadəsi deyil, daha çox münasibət və qiymət bildirilir.

Dil vahidləri və vasitələri dil sistemində müəyyən funksiyaları yerinə yetirir. Funksiya ünsürün və ya elementin sistem daxilində müəyyən üsul və formada mövcud olması və bu sistemə müəyyən şəkildə xidmət göstərməklə təyin olunur. Əgər bir tam kimi cümlənin funksiyası onun kommunikativ təyinatı ilə bağlıdırsa, onu elementlərinin, tərkib hissələrinin funksiyaları kommunikativ vahidi qurmaqdır. Cümlənin tərkib hissələrinin, ünsürlərinin kombinator imkanları cümlənin quruluşunda reallaşır. Cümlə əsas kommunikativ vahiddir. Bu kommunikativlik şərti cümləyə xas olan predikativlikdən irəli gəlir. Cümlə elementlərinin kombinator imkanları bu elementlərin hansı nitq hissəsi olması və bu nitq hissəsinin hansı leksik-semantik və qrammatik yarımqrupuna məxsus olması ilə əlaqədardır.

Cümləni təşkil edən elementlər yalnız feillər olmur. Cümlə daxilində adlar və köməkçi nitq hissələri də istifadə olunur. Bütün bu elementləri onların sistemdə mövcudluq üsulu, kommunikativ vahidlər yaratmaqda rolunu və dəyərliliyi baxımından konstruktiv-semantik funksiyaya görə qruplaşdırmaq mümkündür. Kommunikativ vahiddəki elementləri, ünsürləri yerinə yetirdikləri konstruktiv-

semantik funksiyaya görə üç qrupa ayırmaq olar: birinci funksiya – müstəqil işlənmə; ikinci funksiya – cümlənin komponenti kimi işlənmə; üçüncü funksiya – söz birləşməsinin komponenti kimi işlənmə. Konstruktiv-semantik funksiyaları yerinə yetirən elementlərin müxtəlif topluları sintaktik vahidin səciyyəsinə təşkil edir.

Danışiq üslubu, əsasən şifahi dialoji nitqdə ifadəsini tapır. Danışiq dili üçün sərbəst danışiq, sintaktik konstruksiyaların sadələşdirilməsi, dil normasından kənarçıxma səciyyəvidir. Dil paradigmasının mövcud formalarından yayınma ənənəvi hal aldıqda və danışiq dilində özünü çox göstərdikdə belə yayınmalar dilin başqa üslublarına keçərək normanın özünü, onun üslubi səciyyəsinə dəyişir. Beləliklə, dialoqlar da dil sisteminin inkişafının potensial istiqamətləri özünü göstərir. Bundan başqa, dialoqlarda dilin bütün funksiyaları, o cümlədən emotiv, estetik funksiyaları az və çox dərəcədə ifadəsini tapır. Emotiv və estetik funksiyaların, ekspressivliyin müasir Azərbaycan və ingilis dillərində dialoji nitqdəki xüsusiyyətlərini canlı danışiqdan, belə imkan olmadıqda isə, bədii əsərlərdən götürülmüş dialoqlar əsasında öyrənmək mümkündür.

Morfoloji formaların dialoqda üslubi ekspressiv, üslubi qeyri-okkazional, qeyri-ekspressiv, üslubi ekspressiv və üslubi neytral şəkildə işlənməsini qeyd etmək olar. Üslubi ekspressiv qrammatik formalar emosional xüsusiyyətlərinə görə seçilir və nitq tipindən asılı olmur.

Tədqiqat işinin növbəti fəslində üslub cizgiləri və üslub elementləri anlayışları təhlil edilir, elmi, rəsmi-işgüzar və publisistika üslublarının əsas üslub cizgiləri və üslub elementləri müəyyənləşdirilir.

Xülasə

Məqalədə danışiq dili ədəbi dilin qeyri-rəsmi forması kimi araşdırılır və onun kiçik ünsiyyət sferalarında fəaliyyəti təhlil olunur. Dialoji nitq danışiq üslubunun əsas ifadə forması kimi nəzərdən keçirilir.

Şifahi ünsiyyətdə situativ və konsituativ amillərin rolu izah edilir. Dialoqun struktur, semantik və pragmatik xüsusiyyətləri, eləcə də razılaşma və razılaşmama nitq aktları təhlil olunur. Nəticədə dialoji nitqin dil sisteminin inkişafında və funksional üslubların formalaşmasında mühüm rol oynadığı müəyyənləşdirilir.

GULIYEVA NIGAR ASGER

SMALL COMMUNICATION SPHERES OF SPOKEN COLLOQUIAL LANGUAGE RESUME

The article examines colloquial speech as an informal form of the literary language functioning in small spheres of communication. Dialogic speech is analyzed as the main form of realization of the conversational style.

The role of situational and consituational factors in oral communication is highlighted. The study explores structural, semantic, and pragmatic features of dialogue, including means of expressing agreement and disagreement. It is concluded that dialogic speech plays an important role in the development of the language system and functional styles.

ГУЛИЕВА НИГЯР АСКЕР

**МАЛЫЕ СФЕРЫ ОБЩЕНИЯ ЖИВОГО РАЗГОВОРНОГО ЯЗЫКА
РЕЗЮМЕ**

В статье рассматривается разговорный язык как неофициальная форма литературного языка и его функционирование в малых сферах общения. Диалогическая речь анализируется как основная форма реализации разговорного стиля. Раскрывается роль ситуативных и конситуативных факторов в устной коммуникации. Исследуются структурные, семантические и прагматические особенности диалога, а также средства выражения согласия и несогласия. Делается вывод о значимости диалогической речи для развития языковой системы и функциональных стилей.

Rəyçi: Şəmsinur Aslanova Fəlsəfə elmləri doktoru, dosent